

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE ve AVRUPA'DA HUKUK ÖĞRETİMİ ve HUKUKÇU YETİŞTİRİLMESİ ve TÜRKİYE'NİN BU GELİŞMELERDEN ETKİLENMESİ

*Prof. Dr. Ramazan ARSLAN**

*Yrd. Doç. Dr. Sema TAŞPINAR***

GİRİŞ

İnsanların bilgilerini, davranışlarını, bedensel-etik-düşünsel yeteneklerini, düşünme, üretme, problem çözme, karar verme, uygulama güçlerini oluşturmak ve geliştirmek için yapılan çalışmaların tümü “eğitim” adını alır. “Öğretim”, genel ve üst kavram olan eğitime göre sınırlı bir anlama sahiptir: Öğretim, kişiye bilgi aktarma işidir. Bu iki kavramın sınırları zaman zaman iç içe geçmektedir¹. O nedenle, genel olarak her ikisini de kapsamak üzere hukukçuların yetiştirilmesi kavramı tercih edilebilir.

I- TÜRKİYE'DE HUKUKÇU YETİŞTİRİLMESİ

1- Meslek Öncesi Öğretim

Türkiye hukuk öğretiminde, lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere üç basamaklı öğretim sistemi kabul edilmiştir².

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medenî Usul ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medenî Usul ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ *Yaşar Karayalçın*, Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme, genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2001, s. 8 vd.

² Hukuk fakültelerindeki öğretim dışında Adalet Liseleri ve Adalet Meslek Yüksekokulları ile de yargının gereksinimi olan ara kademe insan gücü yetiştirilmektedir.

Bu çerçevede lisans kademesinde temel hukuk öğretimi yapılmaktadır. Bu aşama hem akademik açıdan daha yüksek kademelere hem adalet yaşamıyla ilgili mesleklere giriş bakımından bir ön koşuldur.

Ülkemizde *lisans* düzeyinde, genellikle bütün hukuk fakülteleri için hemen hemen tek model olan ders programlarında çok az seçmeli ders dışında bütün hukuk dallarının zorunlu ders olarak okutulması kabul edilmiştir. Bu sistem içerisinde benimsenen öğretim yöntemi ise klasik eğitim metodudur. Yani, öğretimin ağırlık merkezi öğretim üyesidir. Öğrenci bilgi alıcısı (pasif) durumundadır; öğretim üyesi ders saati içinde öğrencilere gereken kuramsal ve doktriner bilgileri aktarır. Bu bilgilerin daha sonra uygulamalı derslerle yaşama geçirilmesi amaçlanır. Bu uygulamaya bakıldığında lisans düzeyinin amacının, öğrencilerin belli alanlarda uzman hukukçu olarak yetiştirilmesi olmadığı söylenebilir. Derslerin tam yıl esasına göre yapılması, yıl sonunda ise bir yıl sonu sınavı, bir bütünleme sınavı³ uygulaması, sınavların da yazılı olarak yapılması geleneksel olarak yerleşmiştir.

Hukuk öğretimindeki ikinci aşama olan *lisansüstü (master-yükseklisans)* dönem ise, uzman hukukçu yetiştirilmesini, mezunların çalışma, iş bulma ve seçme imkânlarında başarı şanslarının artırılmasını ve daha özel konular üzerinde inceleme, öğretim ve yayın yapmalarında akademik gücün daha verimli değerlendirilmesini hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde kitle öğretimi biçimini almış hukuk eğitiminde yüksek lisans kademesine, lisans kademesindeki yetersizliği bir dereceye kadar giderme ve yüksek öğretim kurumunda öğrenim seviyesini yükseltme fonksiyonu tanındığını söylemek de yanlış olmayacaktır⁴.

Hukuk öğretimindeki son basamak olan *doktora* aşaması ise, daha çok akademik hayata yönelmek isteyenlerin ilgisini çekmektedir. Bu aşamanın amacı, ileri düzeyde akademik bilgi birikimi kazanılmasını sağlamak ve öğrencilere, bağımsız araştırma yaparak, bilimsel olayları geniş ve derin bir bakış ile irdeleyerek yorum yapma, sentezlere ulaşma yeteneğini kazandırmaktır.

I. 2- Meslekî Eğitim

a- Mesleğe Girerken Eğitim ve Sınav

Ülkemizde avukatların, hâkim ile savcılarının ve noterlerin mesleğe girmeden önce ayrı ayrı staj yapmaları benimsenmiştir.

³ Buna karşılık bazı fakülteler -örneğin İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde olduğu gibi- yarı yıl sistemine geçmiştir. Yarı yıl sisteminin uygulandığı fakültelerde bütünleme sınavı bulunmamaktadır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde de 2004-2005 öğretim yılında yarıyıl uygulaması başlayacaktır (Bkz. Ankara Üniversitesi Önlisans ve Lisans Eğitim-Öğretim Yönetmeliği, RG 18.01.2004, Sa. 25350).

⁴ Karayalçın s. 42.

Türkiye'de avukatlık yapabilmek için 4 yıllık hukuk fakültelerinden birini bitirdikten sonra avukatlık mesleğinin yapılacağı ilin Barosuna başvuruda bulunmak gerekir. Söz konusu baroda bir yıl süreli bir avukatlık stajı yapılması zorunludur. Bu sürenin ilk 6 ayında çeşitli mahkemelerde staj yapılırken, son 6 ayında bir avukatın yanında staj tamamlanır. Bu dönemde stajyer avukatlardan Baro tarafından verilen çeşitli meslek içi eğitim programlarına da katılmaları beklenir. Bir yıllık sürenin sonunda, yanında staj yapılan avukat tarafından olumlu rapor verilmesi ile staj sona erer (1136 sayılı Avukatlık Kanunu m. 3, 15).

Avukatlık Kanunu'nda 2001 yılında 4667 sayılı Kanun⁵ ile yapılan bir değişiklik ile Avukatlığa kabul koşulları değişmiş ve stajyerlerin avukat olabilmesi için staj bittikten sonra ÖSYM tarafından yapılan bir "avukatlık sınavında" başarılı olma koşulu getirilmiş; bu sınavda altı kez başarısız olan stajyerlerin avukatlık mesleğine kabul edilmemeleri ilkesi benimsenmiştir (m. 3/d)⁶.

Ancak 4765 sayılı Kanun ile Avukatlık Kanunu'na eklenen geçici 20. madde ile avukatlık sınav koşulunu içeren 3. maddenin d bendinin 10.05.2001 tarihinden sonra hukuk fakültelerine kaydolun öğrencilere uygulanmasına karar verilmiştir⁷. Böylece yapılacak ilk merkezi avukatlık sınavı 2005 yılında gerçekleştirilecektir.

Her yıl alınacak hâkim ve savcı adaylarının sayısı, kadro ve ihtiyaç durumuna göre Adalet Bakanlığınca saptanır (2802 s.K m. 9). Hâkim ve savcı adayı olabilmek için 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nda öngörülen diğer koşullar yanında yazılı yarışma sınavı ile mülakatta başarılı olmak gerekir. Bu sınavları başaranlar aday olarak atanır ve iki yıllık adaylık süresinde Hâkim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi'nde⁸ üçer aylık hazırlık eğitimi ve son eğitim aşamalarından geçerler. Bu iki aşama arasında 18 aylık staj dönemi bulunur. Eğitim dönemi sona erince yapılacak yazılı sınavda başarılı olanlar 2802 sayılı Kanun hükümlerine göre Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından mesleğe kabul edilir ve atanırlar.

Noter olabilmek için ise, Adalet Bakanlığı tarafından verilen 1 yıllık bir staj süresinin başarıyla tamamlanması zorunludur (1512 sayılı Noterlik Kanunu m. 14-15)⁹.

⁵ Bkz. RG 10.05.2001, Sa. 24398.

⁶ Avukatlık mesleğine giriş koşulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Meral Sungurtekin*, *Avukatlık Mesleği Avukatın Hak ve Yükümlülükleri*, Genişletilmiş 2. Baskı, İzmir 1999; *Semih Güner*, *Avukatlık Hukuku*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2002.

⁷ Bkz. RG 28.06.2002, Sa. 24799.

⁸ Hâkim ve savcı adaylarının mesleğe giriş eğitimleri 06.06.1985 tarih ve 3221 sayılı Hâkim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi Hakkında Kanun'a göre yapılır.

⁹ Noterlik mesleğine giriş koşulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Ömer Ulukapı/Murat Atalı*, *Noterlik Hukuku*, Güncelleştirilmiş ve gözden geçirilmiş 2. Baskı, Konya 2001.

b- Meslek İçi Eğitim

Avukatların hizmet içi eğitimi, mesleki bilgi ve görgülerinin arttırılması yönünde bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır¹⁰. Noterler için de durum kural olarak böyledir.

Hâkimlerin ve savcılarının meslek içi eğitimleri ise, Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılan Yönetmelik¹¹ çerçevesinde kurs, seminer, sempozyum ve konferanslar şeklinde yapılır. Bu Yönetmelik'te adli ve idari yargıya mensup hâkim ve savcılarının "bilgi, yetenek, verimlilik ve deneyimlerini geliştirmek ve arttırmak" amacıyla yurt içindeki ve yurt dışındaki meslek içi eğitimi düzenlenmiştir. Yurt dışında meslek içi eğitim iki şekilde olacaktır: İki yılı aşmamak üzere araştırma yapmak, kurs ve öğrenim görmek ve 45 günü geçmemek üzere bilgi ve görgü arttırmak.

Yönetmeliğe göre yurt içindeki meslek içi eğitim için en az üç yıl süreli genel eğitim planının hazırlanması, yıllık eğitim programının ve eğitim uygulama planlarının hazırlanması, eğitimin yüksek yargı organlarında yapılabilmesi, hâkim ve savcılarının seminer, konferans, sempozyumlara, resmî lisan okullarına veya kurslarına gönderilebilmeleri ülkede 10 yıl içinde yeteri kadar eğitim merkezinin kurulması öngörülmüştür.

Hâkim ve savcılarının meslek içi eğitimlerini ve bunun kurumsallaşmasını sağlamak üzere Türkiye Adalet Akademisi'nin kurulması yönünde uzun süren çalışmalar sonuçlanmış ve Türkiye Adalet Akademisi kurulmuştur¹².

II- TÜRKİYE'DE VE AVRUPA'DA HUKUK ÖĞRETİMİNDE SORUNLAR

Türk hukuk öğretiminde sıkça vurgulanan ve yinelenen sorunlar, hukuk öğretiminin öğrenci sayısının çokluğu nedeniyle adeta kitle eğitimi olarak yapılması, yöntem olarak öğrencinin pasif bir konumda olması, öğretim üyesinin kuramsal olarak anlattıklarını öğrencinin uygulamada bilgiye dönüştürüp kullanamaması, öğretim sisteminin ezbere dayanması, sınav sisteminin gerçek anlamda bilgiyi ve bu bilginin kullanımını, hayata geçirilmesini ölçmeye yönelik olmaması, öğrencinin hukuk formasyonunun ve mantığının gelişimine katkıda bulunan bir eğitimin olmaması, ders

¹⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz. "Neden Avukatlıkta Meslek İçi Eğitim?", Av. *Ali Yılmaz*, Prof. Dr. *Yaşar Karayalçın*, Prof. Dr. *Ejder Yılmaz*, Hukuk Merceği 3, Konferans ve Paneller 2002, Ankara Barosu Yayınları, s. 563-602.

¹¹ Söz konusu Yönetmelik, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'na göre çıkarılmış olup, iç Yönetmelik niteliğinde olduğundan Resmî Gazete'de yayınlanmamıştır (*Karayalçın* s. 47).

¹² 4954 Sayılı Adalet Akademisi Kanunu için bkz. RG 31.07.2003, Sa. 25185. Ayrıca Adalet Akademisi'nin kurulmasını öneren ve bu fikrin takipçisi olan *Karayalçın*'ın görüşleri için bkz. *Karayalçın* s. 45.

programlarının çok yüklü ve ilgi alanlarına göre seçmeli derslerin az olması, öğrenim süresinin yetersiz olması, kuramsal bilgi ile uygulamanın birbirinden kopuk olması, öğrencinin “hukukçu” olarak değil de “teknisyen” gibi yetiştirilmesi vb. olarak belirtilmektedir¹³.

Öte yandan organizasyon bakımından da pek çok sorun bulunmaktadır. Her şeyden önce plansız ve altyapısız kurulan çok sayıda hukuk fakültesi, yetersiz ve sınırlı öğretim üyesi kadrosu ile hizmet vermeye çalışmaktadır. Söz konusu yerlerde öncelikli amaç öğrencilerin öğretim üyesi gereksiniminin karşılanması olduğu için öğretim üyesi “öğretmen” konumuna girmekte ve öğretim üyesinin hukukun gelişimine katkıda bulunmak ve bilimsel faaliyet anlamında verimi düşmektedir. Ayrıca öğrenci sayısı bakımından bir ölçüde avantaja sahip bulunmakla birlikte vakıf üniversiteleri de belli sayıda öğrenci başına düşen öğretim üyesi çok az olduğu için, kendi oturmuş kadrolarından yoksundurlar. Bu da yerleşik ve köklü devlet üniversitelerinin öğretim üyelerinin adetâ transferine (gidip gelmesine) yol açmıştır. Sonuçta nitelikli öğretim üyesinin öğrenci sayısına oranı gittikçe azalmıştır.

Öğretim sonrası özellikle mesleğe girişte de önemli sorunlar göze çarpmaktadır. Hâkimlik ve savcılık için yapılan sınavın niteliği, avukatlık mesleği için getirilen sınavın nasıl ve ne ölçüde uygulanabileceği, noter olabilmenin koşullarının yeniden gözden geçirilmesi gereği gibi. Bu sorunların uzantısı yine meslek içi eğitim sürecinde kendisini göstermektedir.

Avrupa’da hukuk öğretimi ve hukukçu yetiştirilmesi konusuna geçmeden önce Avrupa’da da son yıllarda hukuk öğretimi ve öğretimdeki eksiklikler, sorunlar konusunda yoğun bir tartışmanın varlığı dikkat çekmektedir. Örneğin Alman hukuk öğretimi için meslek içerisinden veya meslek dışından kişilerin yaptığı tespitler ilginçtir: Tıka basa dolu derslikler, dünyadan (gelişmelerden) uzak profesörler, uzun öğretim süresi, mezunların hukuk uygulamasındaki yetersizlikleri ilk bakışta dikkat çeken eleştirilerdir¹⁴.

Ekonomik sorunların mevcut veya yeni kurulan üniversitelerin düzeyini olumsuz etkilediği de belirtilmektedir. Öte yandan meslek yüksek okullarının hukuk öğretimi alanına daha çok girmesi ve pratiğe yönelik

¹³ Karayalçın s. 38; Aysel Çelikel, Hukuk Eğitimi ve Öğretimi Konusunda Düşünceler, Yeni Türkiye, Yargı Reformu Özel Sayısı, Ankara 1996, sa. 10, s. 903 vd.; Duygun Yarsuvat, Hukuk Reformu Çalışmaları Arasında Hukuk Eğitiminin Değerlendirilmesi, Yeni Türkiye, Yargı Reformu Özel Sayısı, Ankara 1996, sa. 10, s. 908 vd.; Hukuk Öğretimi Sempozyumu (Editör: Adnan Güriz), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 497, Ankara 1993; Aysel Çelikel, Hukuk Eğitimi ve Sorunları, Hukuk Kurultayı 2000, Ankara 2000, s. 608 vd.

¹⁴ Peter Hommelhoff/Christoph Teichmann, Forum: Modernisierung in Kontinuität- die Revolution der Juristenausbildung, JuS 2001/9, s. 841-845 (841).

eleman yetiştirmesi de hukuk öğretimi bakımından ürkütücü bir sorun olarak görülmektedir. Henüz çok yaygınlaşmamakla birlikte özel üniversitelerin açılması Almanya'da da bir rekabet ve baskı unsuru olarak değerlendirilmektedir. Politikacıların “daha çabuk, daha kısa sürede ve daha fazla” öğrenci yetiştirilmesi yolundaki eğilimleri de olumsuz bir etkidir. Özellikle Avrupa Hukuku, gelişen elektronik teknolojisi, çevre hukuku, iletişim hukuku, internet hukuku gibi alanlar, daha çok “piyasa” veya “pazar”a uygun hukukçu yetiştirilmesi gereksinimi de doğurmaktadır. Bu durum ise mevcut öğretim araçları ve öğrenim kapasitesi bakımından bir profil değişimi demektir. Sonuçta pratik yaşamın gereksinimlerine uygun mu yoksa temel bir kısım alanlara hâkim hukukçular mı yetiştirilmesi gerektiği uzun bir süren beri reform çerçevesinde tartışılmaktadır. Yine kitle öğretimi biçiminde yapılan hukuk öğretiminde 70’li yıllarda tamamen dolu olan kürsülerin artık boşalması karşısında bunların doldurulması ve yeni kürsülerin veya alanların oluşturulması da önemli bir ekonomik sorundur. Bu durum, özellikle temel alanlarda büyük sorunlara, yetersizliklere işaret etmektedir¹⁵. Aslında Almanya’da uzunca bir süredir hukuk öğretiminin “sefalet”inden söz edilmektedir¹⁶.

Hukuk öğretiminde var olan teknik sorunlar dışında aslında hukukçu yetiştirmenin yeni bir boyutu da gündeme gelmektedir. Hukukçunun teknik bilgilerle donatılmasının yeterli olmadığı, ekonomik bilgi alt yapısına sahip olmadan artık hukukî sorunların çözülemeyeceği dile getirilmektedir. Örneğin, tüketici hukuku, rekabet hukuku, işletmelerin devri, şirketler hukuku böyledir. O halde mevcut sorunlardan bağımsız bir kısım sorunlardan söz edilmekte; geleneksel hukuk öğretiminin çağa uygun düşmeyen yanları olduğu da ifade edilmektedir. Bu nedenle hukukun diğer sosyal bilimlerle ve özellikle de ekonomi ile yakın ilişkisine dikkat çekilmelidir. Bu anlamda “hukukun ekonomik analizi” ve “ekonomi hukukçusu” gibi kavramlar anılmalıdır¹⁷.

¹⁵ Michael Stolleis, *Gesucht: Ein Leitbild der Juristenausbildung*, NJW 2001/3, s. 200-202.

¹⁶ Dietmar Willoweit/Bernhard Groffeld, *Juristen für Europa*, *Juristen Zeitung (JZ)* 1990/13, 605-618; Filippo Ranieri, *Der europäische Jurist*, *Ius Commune* 17, *Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte* 1990, s. 9-25 (Avrupa’da hukuk öğretimi hakkında zengin bir bibliyografya için ayrıca bkz. s. 22-25); Filippo Ranieri, *Juristen für Europa: Wahre und falsche Probleme in der derzeitigen Reformdiskussion zur deutschen Juristenausbildung*, *Juristen Zeitung (JZ)* 1997/17, s. 801-813; Hein Kötz, *Zehn Thesen zum Elend der deutschen Juristenausbildung*, *ZeUP* 1996/4, s. 565-569.

¹⁷ Hukukun sosyal bilimlerle ilişkisi gözden uzak tutulamaz. Özellikle normların gerçekte bağlantılı olarak somutlaştırılması, karar verilmesi sürecinde normlar dışında var olan etkenler, hukuk dogmatikliğinin oluşması ve kapsamının analizi, sosyal bilimler bakış açısını gerektirir. Hukukun ekonomi açısından değerlendirilmesi de son derece önemlidir. Çünkü hukukun ekonomik analizi ile hukuk kuralları bir yandan fayda-maliyet analizine tâbi tutulmakta; öte yandan gittikçe karmaşıklaşan ekonomik ilişkilerde ekonomi sadece araç olarak değil, başta sorumluluk hukuku, sözleşmelerin ihlali ve ispat kuralları olmak üzere

Genel olarak Avrupa'da hukuk eğitimi ve hukukçuluk mesleğine giriş için kapsamlı, karşılaştırmalı bir çalışma, araştırma bulunmamaktadır¹⁸. Üniversite sistemi veya hukukçuluk mesleğinin görünüm biçimlerinden birisi veya bir kaçının ele alındığı çok sayıda çalışmadan söz etmek mümkündür. Ancak burada, hukuk eğitiminin örgütlenme ve sosyal görünüm bakımından biçimi ve mesleğe giriş bakımından karşılaştırmalı bir analizin yapılmaması önemli bir eksikliklerdir. Avrupa Birliği Komisyonu'nda da üye ülkelerin eğitim ve sınav modelleri kapsamlı bir çalışmaya konu olmamıştır¹⁹. O nedenle hukuk eğitiminde tek tek Avrupa ülkelerindeki sorunlar dile getirilmektedir. Ancak esasen bu konudaki ihtiyaç Avrupa içerisinde serbestçe dolaşım ve mesleğin icrası noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu durum da doğal olarak Avrupalı öğrencilerin ülkeleri dışında başka bir Avrupa ülkesindeki hukuk eğitimi ile ilgilenmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak öğrenci değişimi, mesleklerin sınırların yıkıldığı bir alanda icrası, her ülkenin kendi eğitim sistemini sorgulamasına ve bütünleşmiş bir Avrupa resmine uygun bir hale getirilmesine yönelik çabalara dönüşmüştür. O nedenle artık "Avrupalı hukukçu" projesi dile getirilir olmuştur. Ancak bu anlamdaki arayışların çıkış noktasını hukuk eğitiminin "etkililiği", eğitim ve mesleğin icrası bakımından karşılaşılan güçlükler veya çelişki ve yetersizlikler oluşturmaktadır²⁰.

III- AVRUPA BİRLİĞİ'NDE HUKUK ÖĞRETİMİNE VE HUKUK MESLEĞİNE BAKIŞ

1- "Avrupalı Hukukçu" Gereksinimi ve Model Tartışmaları

Gittikçe gelişen Avrupa Birliği hukuku ve onun birleştirilmesi, aslında bir Avrupa hukuku bilimi ve Avrupa hukuk eğitimini de gerekli kılmakta ve artık "Avrupalı hukukçu"dan ve "Avrupalı Hukukçu yetiştirilmesi"den söz edilmektedir.

Hukuk eğitimi konusunda ülkeler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, Alman hukukçusu esasen ilk sömestreden başlayarak hukuk bilgisini somut olaylara nasıl uygulayacağını öğrenmektedir. Somut olayları yazılı olarak çözme yeteneğinin özel olarak kazanılması eğitimin temelini oluşturmaktadır. Böylece öğrenci, sadece maddî hukuka ilişkin

önemli bir rol oynamaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. *Rolf Dubs*, *Wirtschaftswissenschaften im juristischen Studium: ihr Stellenwert und ihre Einordnung*, *Zeitschrift für schweizerisches Recht*, neu Folge, Band 119, 2000, II. Halbband, Heft 4, s. 415-433.

¹⁸ Alman ve İngiliz hukuk eğitimi bir yana bırakılacak olursa, Avrupa'da Ortak Hukuk'tan kaynaklanan geleneğe uygun olarak eğitim üyesinin anlatımına ve öğrencinin pasifliğine dayalı bir sistem egemendir (*Raineri- Juristen für Europa* s. 806 vd.)

¹⁹ *Raineri- Juristen für Europa* s. 802.

²⁰ *Raineri- Juristen für Europa* s. 812.

bilgileri değil, çalışma tekniklerini de öğrenmektedir. Mahkeme kararlarının ve raporların nasıl kaleme alınacağı ise staj döneminde öğrenilmektedir. Buna karşılık örneğin Fransız, İtalyan veya İspanyol hukuk öğrencileri hemen hemen yalnızca kuramsal öğrenim yapmaktadırlar. Öğretim üyelerinin anlatımına dayalı olan bu sistemlerde esasen kuramsal bir eğitim yapılmaktadır. Bu nedenle de hukuk bilgisini somut olaylara uygulama becerisi eksik olmaktadır. O nedenle bu noktada usulî düşünme becerisi ve hukuk kuralını algılama arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ülkelerde hukuk öğrencileri gerçek hukuk yaşamına ancak fakülte sonrasında atılmaktadır. Böylece örneğin bir Alman hukukçu ile İtalyan hukukçunun yazdığı karar arasında çok büyük bir fark olmaktadır. Hatta Avrupa Birliği içerisinde bir İtalyan'ın Alman mahkemesinde savunma yapacak olması bir tepkiye de neden olmaktadır²¹.

Bir ülkede yapılan hukukçuluk, geleneksel yapı ile de yakından ilgilidir. O nedenle örneğin, kıta Avrupası ile Amerikan hukuku arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmanın önemli bir kültürel kayıp olacağı ileri sürülmektedir.

Farklı kültürel ve eğitim temelleri olan hukukçular dikkate alındığında bir Avrupa hukukçusundan söz etmek mümkün olabilir mi? Ülkeler arasındaki farklılık ve ortak noktalar -tarihsel alt yapısı da dikkate alınarak- sistematik olarak iyi bir şekilde analiz edilmelidir.

Avrupa'da hukuk öğretiminin karşılıklı hukukî gelişimi destekleyecek biçimde düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmektedir. O nedenle birbirinden ayrı, bağımsız bir yapılanma olmaması; akademik sorumluluğun da bu noktada başladığı kabul edilmektedir. 19. yy.ın ulusal kanun koyucusu zihniyeti ile yapılan öğretim anlayışının son bulması gerektiği; hukuk fakültelerinin ulusal hukuka dayalı ders programlarının gözden geçirilmesi ve bu gerçekleştirilirken Avrupa toplumları için de ortak temel oluşturan hukukî ilke ve kurumların dikkate alınması gereği dile getirilmektedir.

Jhering, bundan 140 yıl önce, kodifikasyon düşüncesinin gelişmesinden sonra bilimin içtihatlar karşısında güç kaybettiğinden yakınmakta ve adaletteki bilimsel sınırların politik sınırlarla birlikte yıkılacağını ifade etmekte idi. Bu önermenin sadece bilim için değil, hukuk öğretimi için de geçerli olduğu belirtilmektedir²².

Almanya'da özellikle Avrupa Birliği hukuku bakımından yabancı genç hukukçuların bir yüksek lisans (master-Magister legum) derecesi alması olanağı getirilmiştir. Öte yandan Londra ve Paris'teki iki hukuk fakültesinin dört yıllık hukuk öğretiminin paylaşılması ve sonuçta mezunların hem İngiltere'de hem Fransa'da avukatlık hakkı elde etmeleri ilginç bir örnek

²¹ *Raineri*- Der europäische Jurist s. 15 vd.

²² *Hein Kötz*, Europäische Juristenausbildung, ZeuP 1993, s. 268-278 (275).

olarak belirtilebilir. Yine yaz aylarında İngiltere, Amerika, Fransa gibi ülkelerde düzenlenen bir-iki aylık karşılaştırmalı hukuk, devletler hukuku ve Avrupa hukuku gibi kurslara dikkat çekilmelidir. Avrupa Birliği tarafından başlatılan ERASMUS programı son on yıldan beri üye ülkelerin hukuk öğrencilerine bir ya da iki sömestr ülkeleri dışında öğrenim olanağı tanımaktadır. Ayrıca farklı uluslardan öğretim üyelerinden oluşan Floransa'daki enstitü de belirtilmelidir. Ancak buralarda ulusal hukuk dışındaki hukukun sadece tanıtımı yapılmakta, gerçek anlamda bir karşılaştırmalı hukuk yapılmamaktadır. Böyle bir ihtiyaca ünlü Amerikalı hukukçu *Roscoe Pound* 1934 yılında yazdığı makalesinde dikkat çekmiştir²³.

Avrupa Birliği içerisinde kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, hukukî hizmet ve danışmanlık ihtiyacını da artırmaktadır. Böylece avukatların kendi ülkeleri dışında bir başka ülkede de çalışması ve büro açması söz konusu olabilecektir. Bu durumun büyük bir rekabet yaratması ve uluslararası arenada nitelikli hukukçu yetiştirilmesi bakımından ulusal hukuk fakülteleri üzerinde baskı oluşturması son derece doğaldır. Uyum süreci bakımından bu anlamda büyük veya küçük ülke olmak sonucu değiştirmez. Benelux ülkelerinde veya Danimarka veya İsveç'te de artık sadece kendi dilleri ve kendi hukuk bilgilerinin yeterli olmadığı kabul edilmektedir. Örneğin, Hollanda'da bir hukuk öğrencisinin üniversite bitirme sınavında başarılı olması için belli alanlardaki derslere katılması ve başarılı olması gerekir; öğrenci şirketler hukuku dersine katılmak zorunda ise eskiden bu ders Hollanda şirketler hukukuna ilişkin olmak zorunda idi; şimdi ise öğrencinin Fransız, Alman veya İngiliz şirketler hukuku derslerine katılmış ve bunları başarmış olması gerekmektedir ve bu büyük bir adımdır. Buna karşılık büyük ülkelerde -örneğin Almanya'da- böyle bir uyumlaştırma daha zor sağlanmaktadır²⁴.

Avrupa hukuku önemli bir mesafe kaydetmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, örneğin son yıllarda esen *Erasmus* rüzgârından söz etmemek mümkün değildir. Üniversiteler birden bire uluslararası değişimin önemine varmış ve birbirleri ile yarışır hale gelmişlerdir. Bu anlamda pek çok üniversitede başlayan ve Avrupa'nın bütünleşmesine hizmet eden "*Jean Monnet*" projesini de belirtmek gerekir²⁵. Türk üniversiteleri de bu değişimi gündeme almıştır. Nitekim Ankara Üniversitesi ECTS'ye (Avrupa Kredi Transfer Sistemi) uygun akreditasyon amacına yönelik programları uygulamaya koymaktadır.

Bu tespitlerden iki türlü sonuç çıkarmak mümkündür:

²³ Kötz s. 272.

²⁴ Kötz s. 274.

²⁵ *François Ost/ Mark van Hoecke*, Für eine europäische Juristenausbildung, JZ 1990/19 s. 911-912.

İlk olarak, bu gelişmelerin tesadüfî ve yüzeysel olduğu, hukukçu yetiştirilmesinin geleneksel temellerini ve yöntemlerini etkilemediği söylenebilir. Bu durumda ERASMUS değişim programı, öğrenciler ve profesörler için turistik ayrıcalığı olan bir geziye dönüşür.

İkinci sonuç ise, bu yeni bakışın katalizör olarak bütün öğrenciler açısından temel bir dönüşümü gündeme getirmesidir. Bu durumda ya Avrupa hukuku öğrenimi veya Avrupalı hukuk öğreniminden söz edilebilir. Varılan ikinci sonucun kabul edilmesi daha anlamlıdır. Hukuk, zorunlu olarak ulusal değil midir? Hukukun doğası gereği ulusal olduğu söylenemez. Çünkü eğer böyle olsa idi hukukun ulusal bağlarından kurtarılması gerekecekti. Peki bir öğrenim içinde aynı anda nasıl Belçika, Alman veya İngiliz hukuku öğretilmektedir? Örneğin, beş yıllık Belçika hukuk öğrenimi düşünüldüğünde, ulusal hukuka bağımlı olmayan kısım oldukça dikkat çekicidir. İçeriğini disiplinler arası konuların oluşturduğu derslerin yanında yurt dışında da örnek olarak gösterilen dersler (Roma hukuku, tabii hukuk, hukuk tarihi, tarih, felsefe, felsefi etik, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, muhasebe, dil, mesleki yabancı dil, hukukun temeline ve kaynaklarına giriş) bulunmaktadır. Daha ilerlemiş aşamada ise, karşılaştırmalı hukuk, uluslararası hukuk, devletler özel hukuku ve genel hukuk kuramı ve hukuk felsefesi dersleri mevcuttur²⁶.

Belçika modeli, Avrupa bütünleşmesi için hukukun genel ilkelerine ve karşılaştırmalı hukuka yer vermesi bakımından bir örnek oluşturabilir. Avrupa hukukunun bütünleşmesi de hem böyle bir genellemeyi hem karşılaştırmayı gerektirmektedir.

Belçika modeline dayanarak şöyle bir tartışma açılması önerilmektedir: Beş yıla yayılan hukuk öğretiminde ilk üç yıl Avrupa hukuku, kalan iki yıl ulusal hukuk temelinde planlanabilir. Böylece ilk olarak temel ve karşılaştırmalı bir bilgi, daha sonra ise teknik ve ulusal bir öğretim sunulması mümkün olabilir. Yine bu ilk bölümde, tercihen de üçüncü yılda öğrenci ve öğretim üyesi değişimi yararlı olacaktır.

Temel ve karşılaştırmalı öğretim ve buna eklenen teknik ve ulusal hukuk öğretimi modeli konusunda iki bilinen örneği vermek mümkündür: Bunlardan birincisi Ortaçağ'da en azından 14. yy.a kadar Bolonya ve Montpellier üniversitelerinde yapılan serbest öğretimdir Burada Roma hukuku, kanonik hukuk ve lex mercatoria okutulmuştur. Günümüzde ise ABD'de bulunan hukuk fakülteleri örnek verilebilir. Burada öğretimin ağırlık noktası, federal hukuk, eyaletler arası ilişkiler ve eyaletlerin federal devlet ile ilişkileri hakkındadır.

Hukuk öğretimi, içerik olarak ve yöntem bakımından tek yönlülüğten kurtarılmalı; sadece ulusal hukuk değil, Avrupa hukukunun temelleri de

²⁶ Ost/van Hoecke s. 912.

öğretilmelidir. Bu anlamda örneğin, olay çözme tekniklerine hâkimiyet ile sistem bilgisi, hukuku düzenleme, yönlendirme becerisinin birleştirilmesi gereği vurgulanmaktadır²⁷.

Bu deneyimin ışığı altında Avrupa'daki hukuk fakültelerinin eğitim programları hukukçuların, hukuk öğretimi yolu ile kopmaları değil, karşılıklı olarak birbirlerini anlamalarını sağlamalıdır. Bunu gerçekleştirmek için, hukuk öğretiminin 19. yy.da aldığı biçimin yani, sadece kanun koyucunun yarattığı hukukun öğretilmesi anlayışının değiştirilmesi gerekmektedir. Hukuk fakültelerinin öğretim programlarının sadece ulusal hukuklarla sınırlı kalmaması gerektiği gibi, ulusal hukuku konu alan derslerin, karşılaştırmalı birtakım bilgiler verilerek çeşitlendirilmesi de yeterli değildir. İdeal olarak yapılması gereken, derslerde, ulusal hukukla birlikte diğer ülkelerde yürürlükte olan hukuk kurallarının, bütün Avrupa ülkelerinde ortak olan hukukî ilkeler ve kurumlar temel oluşturmak üzere verilmesidir.

Avrupalı hukukçu yetiştirebilmek için dile getirilen önerilerin haklılık temelleri de şu şekilde ifade edilmektedir:

- Gün geçtikçe daha da fark edilir hale gelen gerçeklik, hukukçuların Avrupa içerisinde artan değişimi ve dolaşımıdır.

- Avrupa hukukunun gelişimi bakımından da ortak bir öğretim yararlıdır; böylece hem ulusal kanun koyucuya yardım edilmiş hem Avrupa hukukuna katkıda bulunulmuş olur.

- Toplumsal sorunların müzakere edilmesinde ve çözüm getirilmesinde hukukçuların yeni rolü bakımından da böyle bir öğretim yararlıdır. Böylece son yüzyıla damgasını vuran ve ulusal hukukla da sıkı ilişki içinde bulunan hukukî pozitivismeye son verilmiş olacaktır.

İki aşamalı hukuk öğretiminin her ülke için kolay gerçekleştirilemeyeceği dikkate alınarak bu konuda pilot uygulamalar yapılması da önerilmektedir²⁸.

2- Modern Hukuk Öğretiminin İlkeleri

Yukarıda da belirtildiği üzere bugün Avrupa Birliği içerisinde ortak bir öğretim anlayışı ve ders programları belirlenmesi, en azından kural olarak bazı tespitler yapılması görüşü gittikçe fazla taraftar bulmaya başlamıştır. Burada vurgulanması gereken konu, amacın ders programlarının aynılaştırılması olmayıp, ilkesel olarak bir bakış açısı tespiti ve kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı çerçevesinde mesleklerin (özellikle avukatlık mesleğinin) icrasını sağlamak ve ortak hukukun gelişimine hizmet edilmesi olduğudur. Bu çerçevede başta Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde hukuk öğretiminde reform tartışması yapıldığını söylemek gerekir.

²⁷ Ost/van Hoecke s. 912.

²⁸ Ost/van Hoecke s. 912.

Nitekim Almanya, aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere reform çalışmalarını tamamlamış ve 1.7.2003 tarihinde yürürlüğe girmek üzere Alman Hâkimler Kanunu'nda değişiklikler yapmıştır.

Reform tartışmalarında Türkiye'de değinilen sorunların çok benzerlerinin Avrupa'da da ileri sürülmesi dikkat çekicidir. Örneğin, Almanya'da da hukuk öğretiminin kalabalık sınıflarda yapılması, dünyadaki gelişimlere kapalı (dünyadan uzak) öğretim üyeleri, uzun, zor ve ağır süren bir öğrenim, mezunların iş yaşamında büyük bir rekabet içine girmek zorunda kalmaları, zor sınavlar, Alman hukuk öğretiminin Avrupa hukuku ve uluslararası hukuk bakımından değerlendirildiğinde rekabete uyum sağlayamadığı vb. gibi yakınmalar esasen bizim dile getirdiğimiz sorunlardan belki daha az olmakla beraber farklı değildir²⁹.

Eğitimin organize bir öğrenim süreci olduğu dikkate alınacak olursa çizilmesi gereken bir rotanın varlığı da açıktır. Amacı ve yönü önceden belli olmayan bir öğrenim, anlamlı ve etkili olamaz³⁰. Öğrenimin amacı, belli bir meslek veya alanı hedef alabilir. Bu konuda tamamen genel bir eğitimden çok keskin uzmanlaşma örneklerine kadar giden bir yelpazeden söz etmek mümkündür³¹.

O halde bütün bu tartışmalar içerisinde modern hukuk öğretimi için doktrinde belirtilen bazı ilkelere yer vermek yararlı olacaktır.

a- Öğrenim Amacının ve Yönünün Belirlenmesinde Ölçütler

Öğrenimin amacının ve yönünün belirlenmesi, tamamen bir eğitim politikası olup, birçok ölçüt dile getirilmektedir:

aa- Kural olarak, akademik eğitimin amacı bir meslek edindirmek, mesleğe hazırlamaktır. O nedenle bu eğitim mesleki yaşamın gerektirdiği asgari ihtiyaçları karşılamalıdır. Uzmanlığa fazlası ile dayanan bir eğitim, eğer özel olarak bu meslek yapılacaksa talep edilebilir.

bb- Özel bir meslek için özel bir eğitim ve uzmanlaşma daha yararlıdır. Ancak belli bir zaman dilimi içerisinde her alanda çalışacak mükemmel hâkimler, ekonomi için gereken hukukçular ve diğer alanlarda etkin olacak hukukçuları yetiştirmek mümkün değildir.

cc- Özel bilgi ve uzmanlık bilgileri çok çabuk eskir; metodik ve temel bilgileri geride bırakır.

²⁹ Bkz. yuk. II- Türkiye'de ve Avrupa'da Hukuk Öğretiminde Sorunlar.

³⁰ Öğretimde bir amaç belirlenmesi öğrenimin içeriğinin ve temel bilgilerin tespiti bakımından da çok önemlidir. Öğretimde içeriğin seçimi planın yapılması ve biçimlenmesinde temel sorundur. Bu noktada öğretimin tamamen pratiğe mi dönük olacağı yoksa teorik bilgilerle yürütüleceği tartışmalıdır (*Dubs* s. 415-416).

³¹ *Heinz Palm*, Gedanken zum Einheitsjuristen, JZ 1990/13, s. 609-618 (610).

Öte yandan uzman kişinin sadece sektörel bir bakış açısına sahip olması tehlikesi vardır. Bu da uzmanlığa dayalı eğitime karşı bir argümandır. Örneğin, tıpta uzmanlaşma, önce temel bir tıp öğrenimini gerektirmektedir.

Çözüm olarak, bir giriş (başlangıç) aşamasından sonra uzmanlaşmaya gidilmesi; yargı, idare, ekonomi, avukatlık gibi farklı alanlardaki gereksinimlere göre uzmanlaşma sağlanması savunulmaktadır³². Ancak bu görüş de eleştirilmektedir; bu görüşe göre, hukukun bir bütün olarak kurumsal olarak algılanması ve hukuk düzeninin bütünlüğünden vazgeçilmemesi tercih edilmelidir. Bu amaca ulaşmak için de vazgeçilmeyecek ders malzemesinin neler olduğunun yeniden belirlenmesi ve sınav sisteminin tekrar gözden geçirilmesi gerekecektir³³.

Bir alanda uzmanlaşmak için örneğin, iş hukukçusu, Avrupa birliği hukukçusu vb. hukukçu yetiştirmek temelde doğru değildir. Zira özel uzmanlık bilgileri karşısında temel ve metodik bilgilerin önceliği vardır. Ayrıca öğrenilenlerin çabuk eskimesi tehlikesi mevcuttur. Öte yandan bu tür eğitim teknokrat yetiştirmek anlamına gelir. Bu da aslında iş dünyası için esnek olmayan bir yapı sergiler.

Avrupa ülkelerinde de hukukçu eğitimi tek ve genel bir yapı göstermektedir; *eğitimde uzmanlaşma* söz konusu değildir. Uzmanlaşmış hukukçu için de esasen farklı çalışma seçeneklerine rağmen, büyük bir alan mevcut değildir. Gerçi zaman zaman küçük de olsa bu meslek grupları içerisinde uzman hukukçunun iş bulma şansı vardır ama bu son derece sınırlıdır. Hukukçunun yapacağı işler bakımından eğitimde bir ayırım yapmak ise daha sonra icra edilecek meslek ile bağdaşmaz. Öte yandan uzmanlaşma ve hukukî bir gruplaşma esasen yapaydır ve gerçek yaşama uymaz. Bütünsel olarak meydana gelen olaylara kısmî bir bakış açısıyla yaklaşan bir avukata güven de az olacaktır. Genel amaca yönelik eğitimin yanında bir uzmanlaşma olanağının varlığı ise tartışılabilir³⁴.

Ancak amacı sadece hukukçu yetiştirmek olan öğretimde ağırlık noktası şunlar olmalıdır:

- **Hukukun bütününe bakış, hukukun temelleri ve kaynağı,**
- **Temel hukuk alanlarının yapısı ve araçları (enstrümanları)**

Ayrıca, öğrencinin bilgiye ulaşmayı öğrenmesi, kendi kendine bunu edinmesi esastır. Örneğin, genç hukukçunun mülkiyet-zilyetlik ilişkisi hakkında pek çok şey öğrenmesine rağmen vergi sistemi veya sosyal güvenlik hakkında hiçbir şey bilmemesi kabul edilemez. Burada da millî gelirin toplumsal, ekonomik yönü ve vergi üzerindeki etkileri de

³² Palm s. 610-611.

³³ Dietmar Willoweit/Bernhard Großfeld, Juristen für Europa, JZ 1990/13, s. 605-609 (607).

³⁴ Palm s. 611-612.

düşünülmelidir. Aynı düşünce, Avrupa Birliği hukuku sisteminin temelleri için de geçerlidir. Bu alan da tek bir bilim dalına ait olmayıp, öğretimin tamamına ilişkindir. Öğretim sistemi içerisinde *önemli olan hukukçuların problemleri öğrenmelerinden çok, problemleri tanımaları, teşhis edebilmeleri ve metodik olarak uygun çözümler bulabilmeleridir*. Öğretim sistemi bu çerçevede sorgulanarak genç hukukçulara bu becerinin kazandırılıp kazandırılmadığı gözden geçirilmelidir³⁵.

Genel ve temel bir hukukî bakış açısı kazanamamış kişinin hukukî problemleri çözebilme becerisi olamaz. Kuramsal bakımdan da “bağlantılı düşünme” becerisi gittikçe önemli olmaktadır. Ancak bağlantılı düşünme, temel ve iyi yapılandırılmış geniş bir oryantasyon bilgisi gerektirir. Bu bilgiye sahip olmayan kişi ne sorunları fark edebilir ne karmaşık problemleri çözebilir ne de yaratıcı bir güce sahip olabilir. Burada belirleyici olan, söz edilen temel bilgilerin her an kişinin tasarrufunda bulunmasıdır. Fakat bir bilgisayar gibi insanın her bilgiyi depolaması ve gerektiğinde arayıp bulması gibi bir yanılığa da meydan vermemek gerekir. Çünkü eğer kişi yeterli temel, yapısal bilgiye sahip değilse bir sorunla karşılaştığında gereksinim duyduğu bilgiye nerede arayacağı bilemeyecektir. O halde öğrencilere verilecek bilgilerin seçimi son derece önemlidir. Bu noktada tarihler ve olaylar hakkındaki bilgilerle (Faktenwissen), temel- yapısal bilgiler (Strukturwissen) arasında iyi bir ayırım yapılmalıdır. Örneğin İcra-İflâs Kanunu’nda yer alan süreler kanuna bakılarak öğrenilebilecek türdendir³⁶.

Hukukçu yetiştirilmesinde yöntem son derece önemlidir. Bu anlamda metodolojiye daha fazla yer verilmelidir. Şimdiye kadar bu daha çok hukukun uygulanmasında metot olarak anlaşılmıştır. Bu gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Pratik hayatın içinde olan hukukçular bundan daha fazlasına gereksinim duyar ve daha farklı muamele metotlarını da öğrenmelidir. Buraya herşeyden önce hukukçu olmayan kişilerle girilen *yazılı ve sözlü iletişim* dahildir. Yine burada bir avukatın savunması, yani *hukukî gerekçelendirme* düşünülmalıdır. Bu durum Amerikan hukukunda önemli bir yer tutmaktadır. *Mahkeme dışı uyuşmazlık çözme becerisi* ve bu düşünüşün kazandırılması da önemlidir³⁷.

Derslerde uygulamadan veya mahkeme kararlarından söz etmek yeterli değildir. Zira bu yolla uygulamanın öğretime dahil edildiği iddia edilemez. Çünkü önemli olan, öğrenme ve düşünme sürecini geliştirebilmektir. Somut olayda varılan bir sonucun nasıl ve hangi yöntemle elde edildiğinin öğrenciye kavratılması gerekir. O nedenle somut hukukî olayları tartışmak

³⁵ Palm s. 614.

³⁶ Dubs s. 419.

³⁷ Palm s. 613.

yeteri olmaz; uygulanan çözüm tekniklerinin, olay çözme biçiminin de verilmesi gerekir³⁸.

Genel ve güçlü bir temel hukuk eğitimi, aynı zamanda kısmî bir uzmanlaşmaya da engel değildir. Bu anlamda örnekleme yolu ile öğretim dikkati çekmektedir. Özel ve uzmanlaşmış bir eğitim, ancak bu konuda öğrencilerin alt yapısı varsa ve konunun yapısı, niteliği ve önemi gerektiriyorsa mümkündür. Bu durumda belli bir konu merkezli eğitimin yapılması mümkün olabilir.

Öte yandan meslek içinde uzmanlaşma da kısa bir süre değildir.

Örneğin, Avusturya'da hâkim olmak 4 yıl, avukatlık ve noterlik 7 yıl, Fransa'da ise 3 yıl gerektirmektedir. Hukukçuların yöneldiği alana göre, meslek içinde daha farklı eğitildiği gerçektir. Ancak temelde hukukçu, "hukukî durum nedir" sorusunu soracak ve amaca ulaşmak için hangi araçların gerektiğini bulmak zorunda olacaktır. O nedenle hukukçu yetiştirilmesinde mesleki ve pedagojik strateji, hukukî görevlerini yerine getirmek üzere temel metodik araçlarla bu kişileri donatmak olmalıdır. Örneğin, olayın hukukî olarak tasviri, aydınlatılması ve delil takdiri hâkimin işidir. İdarî alanda görev yapan hukukçu için ise takdir yetkisi kullanmak ve geleceğe yönelik tedbirler ve görevler önem taşır. Buna karşılık avukat için, ilk olarak olayı sunmak, hâkime olayı hazırlamak, mahkeme dışı uyuşmazlık çözmek ve geleceğe yönelik olarak danışmanlık görevleri yapmak önemlidir. Bu nedenlerle *uzmanlaşma mesleğe girişte olmalı* ve bu kuramsal ve uygulamalı bir bütünlük arz etmelidir³⁹. Bunları sağlamak için:

- Öğretim planı, esnek ve organize edilebilir biçimde olmalıdır.

Harcanan emek ve ortaya konan katkı doğru orantılı olmalıdır. Uzmanlaşmaya yönelik programlar, katılımcıların azlığı nedeniyle emek ve para kaybına neden olur.

- Öğrenim ne kadar uzmanlaşmaya yönelirse iş alanı bakımından esneklik yeteneği o kadar azalır. Bu durum, daha sonra değişik alanda çalışma özgürlüğünü, meslekler arasında geçişi de engeller.

- Öğretim amaçları her ülkenin eğitim sistemi, mesleki yapılanma biçimi ve kültürel düzenine bağlı olduğu için yabancı ülke örneklerinin birebir uygulanması veya örnek alınması doğru olmaz. Bu sonuç, hukukçu eğitimi için -örneğin daha çok avukat odaklı düzenlenen Amerika ve İngiliz hukukunda olduğu gibi- de geçerlidir. O nedenle bu örnekler birebir uygulama alanı bulmaz.

³⁸ *Dubs* s. 421.

³⁹ *Palm* s. 615-616.

- Çok fazla içtihadı dayalı veya kuramsal öğrenime yönelmek⁴⁰, her şeyin ders haline bürünmesine neden olmuştur. Ancak önemli olan tanınmayan, bilinmeyen problemler konusunda çözüm üretme yeteneğinin kazandırılmasıdır. O nedenle hukuk fakültelerinin programlarının ve öğrencilerin özgür olması da önemli bir noktadır.

Mesleki yaşamda bir hukukçunun nasıl bir görünüme sahip olması gerektiği bir sorundur. Burada da **dar bir uzmanlaşma** yerine **esneklik** tercih edilmelidir. Bugün ihtiyaç duyulan **hukukçu profili, genel bir eğitimden geçmiş, metodik yaklaşıma sahip olan ve yeni ve çeşitli görevleri yerine getirebilecek çalışma yeteneğine** sahip kişilerdir. Aynı şekilde önemli olan **uygulama içinde uzmanlaşabilecek** genel olarak iyi eğitilmiş hukukçu yetiştirmektir; yoksa amaç, **uzmanlık eğitimi vermek olmamalıdır**. Bu özelliklere **kişiliği geliştirme, inisiyatif kullanma, becerilerin geliştirilmesi (ustalık-maharet) ve dile hâkimiyet ve dil bilgisi** eklenmelidir. Bir yabancı dile hâkimiyet, kültürler ve diller konusunda da bir köprü oluşturabilir.

Son olarak, bugünkü eğitimin daha çok uyumsuzluk çözümüne yönelik olduğu, buna karşılık **uyumsuzlukların önlenmesi** yolundaki eğitimi ihmal ettiği belirtilmektedir⁴¹. O halde Avrupa hukuku içerisinde de pek çok farklılık olduğu dikkate alınacak olursa amaç, öğrencilerin daha çok özel bilgi edinmesi olmamalı; aksine hukukçu kimliğinin gerektirdiği genel yeteneklerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olmalıdır.

Hukuk öğretiminin, içerik ve metodik olarak şimdiye kadarki tek yönlü yapısından kurtarılması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre, sadece ulusal hukuk değil, Avrupa hukukunun da temelleri öğretilmelidir. Aynı şekilde sadece somut olay çözme teknikleri değil, sistematik bilgi ve hukukî düzenleme yeteneği de kazandırılmalıdır⁴².

b- Bir Örnek: Alman Hukuk Öğretimi Reformu

Almanya'da Haziran 1998'de yapılan Adalet Bakanları toplantısında hukuk öğretiminde temel bir kısım değişiklikler kararlaştırılmış, öğretim ve stajın ortak (tek) bir sisteme bağlanması ve bir sınavla sona ermesi

⁴⁰ Hukuk öğreniminde kuramsal ve uygulamalı eğitim arasındaki denge çok iyi kurulmalıdır. Araştırma ve teori önemlidir ancak yeterli değildir. Çünkü bilgileri kullanabilmek, uygulamaya geçirmek de gerekir. Ders programının çeşitlilik üzerine kurulması bu amacı gerçekleştirmez. Dersler, seminerler, uygulama çalışmaları yeni bilimsel araştırma ve bilgilerle desteklenmelidir (*Dubs* s. 422).

⁴¹ *Willoweit/Großfeld* s. 608.

⁴² *Ost/van Hoecke* s. 912.

planlanmıştı. Fakat daha sonra yapılan yoğun eleştirilerden sonra tekrar iki aşamalı (öğretim ve sonrasında staj) sisteme dönülmüştür⁴³.

Hukuk fakültesinden “hukuk” mezunu olarak ayrılmak, daha sonra ilgili alanlara yönelmek esas korunmuş ancak yeni parola mesleki alanlara yönlendirmek olmuştur. Yıllardan beri hukuk öğretiminin “hâkim odaklı” yapıldığı eleştiri olarak dile getirilmekte idi. Bundan sonra eğitim artık diğer hukukî alanlara, her şeyden önce avukat yetiştirmeye yönelmeli ve avukatlığa hazırlık artık eğitimin içinde belli bir yer almalıydı. Çünkü hukuk öğrencilerinin büyük bir bölümü (%80'i) avukatlığı seçmektedir. Aynı zamanda seçmeli derslerin artırılması önemli bir nokta olmuştur⁴⁴.

Değişiklikte **uyuşmazlık çözme, karar verme odaklı eğitim yerine avukatlığı hedef alan, hukukî danışmanlık, müzakere yönetimi, aracılık ve uyuşmazlıkların uzlaşmaya dayalı çözümü gibi unsurlar** öne çıkmaktadır. Bu durum gerçek bir **paradigma (model)** değişimi olarak kabul edilmiştir. Ancak piyasa eğilimlerine yönelik bir eğitimin pozitif hukuk ile hukukun temelleri arasındaki dengeyi bozabileceği endişesi vardır. Bu durumda hukukçu için önemli temel alanların ihmal edilmesi endişesi söz konusudur.

aa- Öğretim Reformunun Temel Taşları

aaa- Belli Konuların Ağırlıklı Alan Olarak Kabulü

Almanya'da eğitim sonrası bir devlet sınavı bulunmaktadır. Yeni reformla sınavda elde edilen başarının %30'unun öğrenimden edinilmesi kabul edilmiştir. Sınav konularının ise öğrenci tarafından eğitimin ikinci yarısında seçilebileceği kabul edilmiştir. Böylece belirli alanlarda öğrencinin kendi ağırlık noktasını tespit edebilmesi mümkün olmuştur.

Ağırlıklı alan, şimdiye kadar var olan seçmeli alanları da kaldırmıştır. Ağırlıklı alan, şimdiye kadar kabul edilen seçmeli derslerin zorunlu derslerdeki bilgileri tamamlaması ilkesinin yanında ilgili zorunlu dersler ve uluslararası interdisipliner alanlarda da derinleşmeyi getirmiştir. Öte yandan ağırlıklı alan uygulaması fakültelerin bu yönde seçimini, genel profilini ve öğrencilerin de erken bir zamanda mesleğe hazırlanmasını getirmektedir.

Ağırlıklı alan eğitiminin **amacı, belli mesleklere yönelik bilimsel derinlik kazanılması ve zorunlu alanlarda da disiplinler arası ve uluslararası bağlantıların iyi kurulabilmesi, bu yönde yoğunlaşmadır.**

Burada hukukçu niteliklerinin yüzeyselleşmesi, sathileşmesi değil, aksine bir derinleşme söz konusudur. Öğretimin bilimselliğinden vazgeçilmemekte, tersine daha çok başarı amaçlanmaktadır. Ağırlıklı alan

⁴³ *Rudolf Wassermann*, Revolution der Juristenausbildung, NJW 2001/50, s. 3685-3686. Almanya'da hukuk öğretiminin tarihçesi hakkında bkz. *Hattenbauer*, JuS 1989, s. 513 vd.

⁴⁴ *Wassermann* s. 3685.

uygulaması ile öğrencilere öğrenimlerinin ikinci yarısından itibaren bilimsel problemleri ve soruları görebilme şansı verilmekte; öte yandan temel alanlar da şimdiye kadarki gölgeden kurtulmaktadır⁴⁵.

Ağırlıklı alan uygulaması, eğitimde uzmanlaşma amacını gütmemektedir. Hukuk mezunlarının eğitimden sonra yine yapmak istedikleri mesleği serbestçe seçme olanakları olacaktır. Burada ağırlıklı alan veya İsviçre’de söz edildiği biçimiyle ağırlıklı seçim alanında seçmeli ders değil, zorunlu derslerin yanında tamamlayıcı olmak üzere yine zorunlu ama seçmeli olarak tercih edilebilecek bir sistem söz konusudur. Uzun yıllar öğretim deneyimi, bütün alanların zorunlu olarak verilmesinin öğretim zamanı bakımından mümkün olamayacağını göstermiştir. O nedenle hukukî yaşamda bağlantılı düşünebilme becerisi için mutlaka öğrenilmesi gerekmeyen bazı alanlar zorunlu ağırlıklı alana dahil edilmektedir. Burada öğrencilerin belli bir konuda uzmanlaşmaları değil, yalnızca kendi ilgilerine göre bir konuda derinleşmeleri söz konusudur. Öğrenciler için hangi bilgilerin temel hangilerinin özel alanlar olduğuna uzmanlar karar verecektir. Ancak pedagojik açıdan bakıldığında ölçüt, bir alandaki bilgilerin kullanılabilirliği veya mesleki gereklilikler değil; bir alanın bağlantılı düşünme becerisinin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesini sağlaması, konuların bir bağlam (konteks) içerisinde anlaşılmasına hizmet etmesi gerekir. Örneğin, öğrencinin hukuk tarihi, hukuk kuramları ve karşılaştırmalı hukuk konularındaki bilgi yetersizliği, onun “araştırmacı öğrenme” konusunda zayıf olduğunu da göstermektedir⁴⁶.

bbb- Öğretimin Avukat Odaklı (Merkezli) Olması

Avukatlık mesleğine yönelik eğitimin staja bırakılmaması görüşü reformda etkili olmuştur. Şimdiye kadarki eğitimin hak arayanların menfaatleri bakımından genç avukatlar için olumlu sonuçlar getirmediği ve kişilerin mağdur olduğu görülmekte idi. Bilimsel bir temeli ve eğitimi gerektiren bir meslek için “yaparak öğrenme” çok az önem taşır.

Öte yandan Alman Hâkimler Kanunu’nda eğitimin içeriği olarak hukukî danışmanlık yer almakta idi. Şimdi ise bu aynı zamanda sınav konusu olarak kabul edilmiştir. Öğrenilen şeylerin sınav konusu olması kabul edilmiştir⁴⁷.

Burada kanun koyucu ek, özel bir alandan söz etmemekte, sadece zorunlu ve ağırlıklı alanlarda hukukî sorunlara özel bir perspektifle bakılmasını istemektedir. Kanun koyucu, **avukatlık cephesinden sorunlara bakış ve bu yönde düşünme tarzının eğitime aktarılmasını talep**

⁴⁵ Peter Hommelhoff/Christoph Teichmann, Das Jurastudium nach der Ausbildungsreform, JuS 2002/9, s. 839-844 (839).

⁴⁶ Dubs s. 423.

⁴⁷ Hommelhoff/Teichmann s. 840.

etmektedir. Böylece hukukçunun daha sonra gerçek yaşamda yüz yüze geleceği sorunlara karşı düşünme biçimi geliştirmesi amaçlanmaktadır. Fakülte programları da buna göre hazırlanmalıdır⁴⁸.

ccc- Anahtar Nitelikler

Reformda temel oluşturan verilerden birisi de, hukukçuların gerçek yaşamda sadece hukuksal bilgilerle donatılmasının yeterli olmadığı biçimindeki sonuçtur. Hukukçuluk, **müzakere yönetimi, bir konuşma yürütmek, retorik, uzlaşmacılık, arabuluculuk veya sorgulama gibi biçimlerde göze çarpan özel bir iletişim yeteneğini gerektirmektedir.** Nitekim bu özellikler sınırlayıcı (tahdidî) olmamak üzere 01.07.2003 yılında yürürlüğe girecek yeni Alman Hâkimler Kanunu § 5 a III 1'de sayılmıştır. Bu anahtar nitelik olarak kabul edilen özelliklere yönelik bir eğitimin ne bütün fakültelerden ne de bütün öğrencilerden talep edilebilmesi mümkündür. Ancak kanun, ideal hukukçunun sahip olması gereken özellikleri ve hedefi göstermiştir.

Bu anahtar niteliklere **yabancı dil bilgisi** de dahildir. Gerçi bu husus sınavın bir parçası değildir. Ancak sınav komisyonu bir yabancı ülkede yapılan eğitimi de dikkate alabilir. Bir kişinin yurt dışında doğmuş veya yetişmiş olması ve o ülkenin günlük dilini bilmesi yeterli olmayıp, hukuk terminolojisine hâkim olması esastır.

ddd- Mesleğe Yönelme, Temel Alanlar ve Anahtar Niteliklerin Bütünleşmesi

Ağırlıklı alan oluşturulmasında özel bir alan veya uzmanlaşma hedef alınmamaktadır. Amaç, günlük konulara ilişkin seminer düzenlemek değil; hukukçunun sahip olması gereken anahtar niteliklerin örneğin hâkimin muhakemeye dayalı, basiretli bir duruşma yönetmesinin veya avukatın doğru ve uygun bir savunma yapmasının sağlanmasıdır. O nedenle ağırlıklı alan eğitiminde bu niteliklerin edinilmesine, geliştirilmesine hizmet eden temel hukukî sorunlar dikkate alınmaktadır. Çünkü hukukî bilgilerin başarılı bir şekilde uygulanması ancak gerçek yaşam içinde ortaya çıkmaktadır.

eee- İyileştirilmiş Danışmanlık Hizmetleri ve Daha Az Öğrenci

Reformun temel amaçlarından birisi de kitle eğitiminden uzaklaşmak ve küçük gruplarda öğretim yapmak olmuştur. Söz edilen anahtar özelliklerin 200 kişilik sınıflarda kazandırılması veya ortaya çıkması mümkün değildir. Öngörülen bilimsel derinliğin ağırlıklı alanlar içerisinde kazanılması öğretim üyesinin etkin bir danışmanlığını ve katılımını gerektirir. Bu da gider anlamına gelir. O halde ya öğretim üyesi finansmanının karşılanması veya

⁴⁸ Hommelhoff/Teichmann s. 841.

öğrenci sayısının azaltılması gerekir. Ki bu bugün için Almanya'da %25'lik bir oranda öğrenci sayısının azalması sonucu doğurur.

fff- Zorunlu Derslerin Azaltılması

Kanun koyucunun amacı, çalıştığı konuya vâkif olabilen, hukukî konular, kararlar üzerinde tasarruf edebilen hukukçular yetiştirmektir. Bu genel ilkelerin öğrenilmesi halinde, bir başka, yabancı hukuk alanında derinlemesine çalışma tekniğinin öğrenilmesi ile herşeyin zorunlu olmasından feragat edilebilir. İlke, öğrenmeyi öğrenenin başarılı olacağı şeklindedir. Burada önemli olan metodolojidir⁴⁹.

Bilimsel bir eğitim içinde karşılaştırmalı hukuk ve Avrupa hukuku ve temel hukuk konuları da kaçınılmaz olarak yer almalıdır. Çok çabuk gelişen bir çok modern hukukî alanda öğrencilere hukukun temellerinin verilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin eğitimden sonra da yaşam boyu öğrenmeyi öğrenmeleri gerekir.

ggg- Bir Temel Eğitim

Eğitimin ikinci kısmının yeniden değerlendirilmesinde yeni bir temel eğitime geçiş de olanak tanınmaktadır. Ağırlıklı alanlarda öğrenilen dersler modül olarak kabul edilip bir başka eğitimde de kullanılmaktadır. Bu da hem öğrencilere hem öğretim üyelerine bir sinerji getirmektedir. Bu konuda Köln Üniversitesi'nde kurulan "ekonomi hukukçusu" (Wirtschaftsjurist) eğitimi örnek verilebilir. Burada iki sömestr ve 36 hafta üzerine kurulu bir eğitimde 18 haftalık eğitimin ağırlıklı hukuk eğitiminden saydırılması mümkündür.

bb- Eyaletlerin Düzenleme Görevleri

Yasal çerçeve sadece hukuk eğitiminin modernleşmesi için çizilmiş, ancak bundan sonrası eyaletlerin kanun koyucusuna ve hukuk fakültelerine kalmıştır. Bundan böyle eğitimlerini **daha aktif planlamaları ve fakültelerin kendi yapılarına göre ağırlıklı alanlarını belirlemeleri** gerekmektedir.

Fakültelerin ağırlıklı alanlarını belirlemeleri önem kazanmıştır. Böylece fakülteler kendi güçlerini görünür bir şekilde artıracaklar; öğrencilere de gelecekte seçmeyi düşündükleri meslekler için ilgilerine göre bir seçenek sunacaklardır. İş yaşamına atılacak olan öğrenciler karşısında işveren durumunda olan kişi için de öğrencinin seçmiş olduğu ağırlıklı alan önem taşıyacaktır.

Öte yandan öğretim programlarına avukat odaklı bir bakış da alınmalıdır. Amaç, **avukatlık cephesinden sorunlara bakış ve bu yönde düşünme tarzının eğitime aktarılmasıdır**. Yukarıda belirtildiği gibi

⁴⁹ Hommelhoff/Teichmann s. 843.

böylece hukukçunun daha sonra gerçek yaşamda yüz yüze geleceği sorunlara karşı düşünme biçimi geliştirmesi amaçlanmaktadır. Avukat odaklı bir eğitimin gereği olarak yapılacak ders veya diğer faaliyetlere avukatların (pratikten gelen kişilerin) katılması da zorunludur. Hatta esas sorumluluk öğretim üyesinde kalmak üzere bu durum kural olmalıdır⁵⁰.

Almanya'da yapılan reform, aslında beklenen köklü değişiklikleri sağlamamıştır. Hukuk öğretiminde bir devrim mi yoksa sadece teknik bir değişiklik mi olduğu zamanla ve uygulama ile anlaşılacaktır. Zira hukuk öğretiminde reform konusundaki tartışmalar son bulmuş değildir⁵¹.

3- Avrupa Birliği'nde Avukatlık Mesleği

Avrupa Birliği'ne uyum süreci içerisinde geleceğin "Avrupa avukatları"nın nasıl yapılacağı ve meslek içi eğitim sorunlarına Avrupa Birliği sınırları içinde avukatların "serbest dolaşımı"nın sağlanabilmesi için CCBE (Avrupa Birliği Barolar Konseyi) ve FBE (Avrupa Barolar Federasyonu) Staj ve Meslek İçi Eğitim Komisyonu tarafından oluşturulan bir "Karma Komisyon"un belirlediği hukuksal çerçevede ve Avrupa Birliği'nin 1998 tarihli bir Yönergesine göre cevap verilebilir.

Avrupa Birliği içerisinde hizmetlerin serbest dolaşımı bakımından özel olarak avukatlık mesleğinin icrası ve avukatların üye ülkelerden birisinde faaliyette bulunabilmesi için 1998 yılında bir Yönerge⁵² çıkarılmıştır. Kısaca "Büro Açma ve Avukatlık Mesleğinin İcrasına İlişkin Yönerge" adı verilebilecek bu düzenlemeye göre, en az üç yıllık mesleki eğitim alan, diplomasının tanınması⁵³ için üye ülkeye başvuran kişi, avukatlık mesleğini o ülkede icra edebilir. Burada AB üyesi bir ülkenin avukatının bir başka üye ülkede mesleğini serbestçe icra edebilmesi söz konusudur. Yoksa hiçbir biçimde kuralların değiştirilmesi veya o ülkede çalışan diğer avukatların engellenmesi söz konusu değildir⁵⁴.

⁵⁰ Hommelhoff/Teichmann s. 842.

⁵¹ Hommelhoff/Teichmann s. 844.

⁵² 14.03.1998 tarihli ve L 077 Numaralı Avrupa Birliği Resmî Gazetesi (Amtsblatt Nr. L 077, 14.03.1998, s. 0036-0043). Bu metin ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc? Düzenleme, kısaca "Büro Açma Yönergesi" (Niederlassungsrichtlinie) adı adındadır. Yönerge'nin tam adı şu şekildedir: "Richtlinie 98/5/EG vom 16. Februar 1998 zur Erleichterung der staendigen Ausübung des Rechtsanwaltsberuf in einem anderen Mitgliedsstaat als dem, in dem die Qualifikation erworben wurde" ("Avukatlık Hakkının Kazanıldığı Ülke Dışında Bir Başka Üye Ülkede Avukatlık Mesleğinin Daimi Olarak İcrasının Kolaylaştırılması Hakkında Yönerge").

⁵³ Bu konuda yol gösterici olan düzenleme ise 1989 tarihli yüksekökol diplomalarının tanınmasına ilişkin Yönerge'dir (Richtlinie 89/48/EWG vom 21. Dezember 1988 über eine allgemeine Regelung zur Anerkennung der Hochschuldiplome, die eine mindestens dreijährige Berufsausbildung abschließen -Abl. Nr. L 19 vom 24. Januar 1989, s. 16 vd.).

⁵⁴ Avrupa Adalet Divanı, Lüksemburg'un bu konudaki bir başvurusunu geri çevirmiştir. Lüksemburg, söz konusu Yönerge'nin yabancı avukatlar için mesleki yeterliliği ölçmek

AB üyesi ülkelerin bir kısmının üye ülkelerden gelen avukatların çalışmasına izin vermesi, buna karşılık Avrupa Birliği içerisinde yeknesak bir uygulamanın olmaması bazı sorunlara neden olmuştur. Herşeyden önce, avukatlık mesleğinin farklı biçimlerde yapıldığı dikkat çekmiştir. Örneğin, kimi ülkelerde mesleğin icrası, faaliyet gösterilecek alanın yetkili bir merciyeye bildirişi veya baroya ya da bir odaya kayıt gibi konularda farklı modeller söz konusu idi. Bu durumun o ülkede avukatlık yapanlar ile dışarıdan gelip avukatlık yapanlar arasında eşitsizlik yarattığı ve rekabeti bozduğu ileri sürülmüştür. Bu nedenlerle Avrupa Birliği içerisinde avukatların mesleklerini serbestçe yapması bir Yönerge ile yeknesaklaştırılmıştır. Bu Yönerge, ulusal hukuka sadece gerekli ve zorunlu olduğu ölçüde ve kapsamda müdahale etmektedir. Özellikle üye ülkelerde mesleğe kabul koşulları ve mesleğin icra biçimine hiçbir durumda bir müdahale söz konusu olmamaktadır. Ancak üye ülkeler, mesleğin bağımsızlığını sağlamak ve belli mesleki güvenceleri gerçekleştirmek zorundadır.

Yönergesi'ye göre bir avukat kendi ülkesi dışında avukatlık yapabilmek için en az üç yıl çalışmak istediği ülkede fiilen ve düzenli olarak AB Hukuku da dahil olmak üzere çalışmak ve gereken mesleki yeterliliği ve deneyimi kazanmak zorundadır. Avukatın bu yeterliliği ve deneyimi kazanıp kazanmadığı üç yıl sonunda yapılacak bir tür sınavla tespit edilecek ve buna göre o ülkede avukatlık yapma hakkı kazanacaktır. Öte yandan üye ülkelerden birisinde ortak olarak avukatlık yapma olanağı ise ayrıca düzenlenmiştir (Yönerge m. 11). Üye ülkeler bu Yönerge'ye uygun olarak ulusal kanun ve yönetmeliklerini en geç 14.04.2000 tarihine kadar uyumlaştırmak zorundadır (Yönerge m. 16)⁵⁵. Aslında 2000 yılı "Avrupalı Avukatlık" konusunda belirleyici ve önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Çünkü avukatlar başarılı bir şekilde Avrupa içerisinde serbestçe mesleklerini icra etme hakkı kazanmışlardır. Söz edilen iki Yönerge ile Avrupa, hizmetlerin serbest dolaşımı ve mesleklerin icrası

bakımından bir sınav getirmesini ayrımcılık olarak kabul etmiş ve Yönerge'nin batıl olduğunu ileri sürmüştür. Adalet Divanı, Yönerge'nin Avrupa Hukuku'na aykırı olmadığını belirtmiştir. Öncelikle yabancı avukatlar için o ülkenin özel bir kısım yasaklar veya yükümlülükler getirmesi mümkündür. Öte yandan yabancı bir avukat o ülkedeki avukat gibi her alanda çalışma yetkisine de sahip olmayabilir. Ayrıca bir yabancı avukat Birlik içerisinde avukatlık yaparken kendi ülkesindeki ad ve yetkisini (sıfatını) kullanabilir. Böylece o ülkede hizmetten yararlanmak isteyen kişi, avukatlık yetkisinin kaynağını, avukatlığın hangi ülkede edinildiğini öğrenme fırsatına sahip olur; bu yolla bilgilendirilir. Yine avukat görev yaptığı Avrupa ülkesinin disiplin kurallarına tâbidir ve burada mesleki sorumluluk sigortası yaptırmak zorundadır (Divan'ın C-168/98 sayılı kararı için bkz. <http://www.rak-berlin.de/infomitleieder/EuropaSteuer/EU28.htm>).

⁵⁵ Örneğin Almanya'da bu kanun değişikliği 2000 yılında yapılmıştır (Bkz. Gesetz über die Taetigkeit europaeischer Anwaelte in Deutschland –EuRAG vom 09.03.2000 / Bundesblatt 2000 Teil I, Nr. 9).

konusunda ve bunların ulusal hukuk sistemlerine alınması, uyumlaştırılması konusunda büyük bir başarı sağlamıştır⁵⁶.

Avukatlık mesleğine giriş, staj ve mesleğin başka ülkelerde de icrası dışında Avrupa Birliği, meslek içi eğitime de son derece büyük bir önem vermektedir. O nedenle hukukçu yetiştirmenin bir uzantısı meslek içi eğitimidir. Bu anlamda da hem hâkimlik hem avukatlık hem noterlik mesleğinde Avrupa standartlarına uygun, Avrupalı meslektaşları ile rekabet edebilecek hukukçular yetiştirilmesi gerekmektedir⁵⁷.

FBE (Avrupa Barolar Federasyonu) 10-13 Mayıs 2001'de Andorra'da toplanmış⁵⁸ ve burada 1998 yılı Şubat ayında Viyana'da yapılan Avrupa Birliği Baro Başkanları Konferansında CCBE' nin (Avrupa Birliği Barolar Konseyi) sunduğu rapor da dikkate alınarak Avrupa Birliği içerisinde Avukatların Eğitimi için bazı kararlar⁵⁹ alınmıştır.

Burada öncelikle "Tespit" başlığı altında Avrupa Birliği'ndeki durum hakkında bilgi verilmiş; bundan bir kısım "sonuçlar" çıkarılmış ve "kısa sürede alınması gereken önlemler"e yer verilmiştir⁶⁰. Özetle belirtmek

⁵⁶ Martin Henssler, Der europäische Rechtsanwalt zwischen Rechtspflege und Dientsleistung, ZJP 2002/3, s. 321-355 (344). Medenî Usul Hukukçuları Derneği'nin (Vereinigung der Zivilprozeßrechtler) 20-23.3.2002 tarihleri arasında Zürich'te yaptığı toplantının konusunu "Yargı ve Hizmet Sektörü Arasında Avrupalı Avukat" (Der europäische Rechtsanwalt zwischen Rechtspflege und Dientsleistung) oluşturmuştur. Burada sunulan tebliğler ve rapor için bkz. ZJP 2002/3, s. 281-397.

⁵⁷ Bkz. yuk. 2/b- Meslek İçi Eğitim.

⁵⁸ Bu toplantıda Ankara Barosu da temsil edilmiş ve avukatlık mesleğinin yapılması ve stajda belli bir standardın sağlanması konusunda alınan kararlar açıklanmıştır (Bkz. Ankara Barosu Haber Bülteni, Baro Haber, yıl 2001, sa. 3, s. 7).

⁵⁹ Verband Europäischer Rechtsanwaltskammern Resolution zur Ausbildung des Rechtsanwaltes in der Europäischen Union.

⁶⁰ Tespitler:

- CCBE'nin 1998 yılındaki raporuna göre üye ülkeler arasında hem avukatlık mesleğine girişte hem bir baroya bağlı olarak mesleğin icrasında önemli farklar mevcuttur.
- Adalet (yargı) hizmeti üye devletlerin münhasır yetkilerindedir. Bu ulusal farklılıkların daha uzun bir süre böyle olacağı düşünülerek bu konuda gerçekçi düşünülmelidir.
- Hizmetlerin serbest dolaşımı, diplomaların karşılıklı olarak tanınması ve avukatların yerleşimine ilişkin Yönergeler avukatların Birlik içerisinde serbest dolaşımını kolaylaştıran hukukî çerçevelerdir.
- Serbestçe mesleğin icrasına izin verilecekse diğer ülkeden gelen avukatın niteliğine güven ön koşuldur.

Sonuçlar:

- Mesleki eğitimin niteliğinin uyumlaştırılması, içeriğinin de uyumlaştırılması zorunluluğunu doğurmaz. Öncelikli hedef, niteliğin uyumlaştırılması olmalıdır.
- Avrupa Birliği içinde bir baroya üye olan bütün avukatların, mesleklerinin Avrupa boyutunu yakalayabilecekleri bir eğitim almalarını sağlamak zorunludur. Bu, Topluluk Hukukunun pratiğini içeren bir eğitim, karşılaştırmalı temel hukuk bilgileri, iletişim ve bilgiye ulaşma konularında modern tekniklerin kullanılmasını içermelidir.

gerekirse, adalet hizmetinin devletlerin münhasır yetkilerinden olduğu vurgulanmıştır. Üye ülkelerde yapılacak uyumlaştırma, hiçbir biçimde mesleki eğitimin içeriğinin de uyumlaştırılması anlamına gelmez. Ancak ülkeler avukatlık mesleği ile ilgili reformlar yaparken yeni farklılıklar oluşturmak yerine eğitimlerin birbirine yakınlaştırılmasını tercih etmelidirler. Üye ülkeler gerek avukatlık sıfatının kazanılması gerekse daha sonra meslek içi eğitimin yapılması bakımından önemli bazı adımlar atmak zorundadır. Bu kararların yerine getirilmesi AB üyesi ülkeler için zorunludur. Buna karşılık hem Avrupa Barolar Federasyonu hem Avrupa Birliği Barolar Konseyine çeşitli barolar ve Türkiye Barolar Birliği aracılığı ile üye olan Türkiye için bu kararlar tavsiye niteliğindedir⁶¹.

SONUÇ

Avrupa Birliği sürecinde Avrupa ülkelerinde de hukuk öğretiminde birbirine benzer sorunların olduğu görülmektedir. Ortak hukuka geçen, ortak bir terminoloji geliştiren bir sistemin hukukçularının da bu ortak dili paylaşması kaçınılmazdır. Türk hukukçuları da Türk eğitimcileri de bu gelişimi izlemek zorundadır. Gerçekten çağdaş olma iddiasında ve Avrupa ile bütünleşmek isteyen bir Türkiye'nin Avrupa'daki bu değişime seyirci

- Üye ülkelerin yetkili makamları, avukatların mesleğe giriş ve meslek içi eğitimleri ile ilgili reformları yaparken, yeni farklılıklar yaratmak yerine, eğitimlerin birbirlerine yakınlaştırılmasını gözetmek zorundadırlar.

Kısa Sürede Alınması Gereken Önlemler:

- Avrupa Birliği bünyesindeki her ülkede, avukatlık mesleğine hazırlama eğitiminin (stajın) zorunlu olması gerekir. Bu eğitimin bir sınavla veya yeterliliği denetleyecek başka bir belge ile onaylanması gerekir.

- Bu eğitim (staj), en az 2 yıl olmalıdır.

- Bu eğitim, bir avukatlık bürosunda mesleğin uygulamasının öğrenimini ve zorunlu meslek kurallarını da içeren en az 100 saatlik ders ve uygulamayı içermelidir. Bu süre kademeli olarak 200 saate çıkarılmalıdır. Bu eğitim, her üye devlette avukatlık mesleğinin uygulanmasında o ülkeye özgü özellikler varsa onları da bünyesinde taşımalıdır. Bununla birlikte, eğitim bütün Avrupa Birliği ülkelerinde meslek kuralları bilgisini de içermelidir.

- Bir önceki başlıkta hedeflenen ders ve uygulamaları sağlamakla görevlendirilecek eğitimcilerin eğitimi ulusal olarak düzenlenmeli ve Avrupa düzeyinde koordine edilmelidir.

- Bütün Avrupa Birliği ülkelerinde, yıllık asgari 10 saat veya ona uygun düşen bir çerçevede meslek içi eğitimin zorunlu olması gerekmektedir.

- Meslek içi eğitimde Avrupa ve Topluluk Hukukunun yeterli derecede verilmesinin sağlanması gerekmektedir.

(Kararlar için bkz. <http://www.rak-berlin.de/infomitglieder/EuropaSteuer/Ausbildung> ve yuk. dpn. 58).

⁶¹ Avrupa Barolar Federasyonu'na Ankara ve İstanbul baroları üyedir. Avrupa Birliği Barolar Konseyi'ne ise Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Barosu, AB'ye üye olmayan diğer Avrupa ülkeleri ile birlikte "gözlemci" sıfatıyla delegasyon göndermektedir (*Semih Güner*, Avukatlık Hukuku, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2002, s. 407-410).

olması mümkün değildir. Hukuk öğretiminde yakınma konusu olan bir çok sorunu da dikkate alarak şu önerileri sunmak mümkündür:

- Hukuk fakültelerindeki öğretimin amacı ve toplumun gereksinimleri gerçekçi bir şekilde tespit edilmelidir. Hukuk fakültelerinde hâkim, savcı, avukat, noter başta olmak üzere adalet hayatına doğrudan katılan kişiler yetiştirildiği gibi, diğer alanlarda da çalışacak hukukçular yetiştirilmektedir. Hukuk fakültelerinde eğitimin yönü çizilmelidir. Hukuk fakültelerinin “teknisyen” yetiştirmede, Adalet Meslek Yüksekokullarının varlığı gözardı edilmemelidir.

- Zorunlu dersler, temel ve “olmazsa olmaz” alanlardan oluşturulmalı; öğrencilerin ilkesel olarak öğrenmeleri hedeflenmelidir.

- Öğrencinin hukuku, hukukî düşünme biçimini kavrayabilmesi için metodoloji, mantık ve felsefe derslerine ağırlık verilmelidir.

- Uygulama dersleri artırılmalı, mümkün olduğu ölçüde kurgusal ve tek boyutlu (sadece ilgili alana yönelik) örneklemeler yerine, gerçek ve somut olaylarla bağlantılı, sorunu çeşitli açılardan görmeye dayalı, olay çözme yeteneğini geliştirecek biçimde bir eğitim tercih edilmelidir.

- Öğrencilerin derslere katılımı mutlaka desteklenmeli (ödev, seminer vb. yöntemlerle), öğretim üyesi merkezli ders verme usulü bırakılmalıdır. Öğrencilerin derslere aktif katılımı sağlamak üzere yeterli ve donanımlı öğretim üyesi, kütüphane, araç-gereç ve derslik ihtiyacı karşılanmalıdır.

- Gelişen teknoloji ve ekonomi ile birlikte yeni hukukî alanlar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği hukuku ortak bir müktesebat oluşturmuştur. Öğrencilerin yeni hukukî kural ve kurumları tanınması zorunludur. Dolayısıyla başta Avrupa Birliği hukuku olmak üzere yeni alanlara yer veren dersler ders programlarına alınmalıdır.

- Fakültelerin ders programlarının mümkün olduğu ölçüde farklılaştırılması teşvik edilmelidir. Belki, temel çerçeve olarak bazı zorunlu dersler üzerinde mutabakata varılması gereklidir.

- Öğrencilerin mesleki yabancı dil öğrenmesi teşvik edilmeli ve programlarla desteklenmelidir.

- Hukuk dili üzerinde özellikle durulmalıdır.

Öğrencinin bir bilgi uzmanında boğulmasının önüne geçilmelidir. Önemli olan öğrencinin her şeyi öğrenmesi değil, *öğrenmeyi öğrenmesidir*. Hukukçunun hazır ve kompakt bilgilerle yetiştirilebilmesi olanaksızdır. O halde öğrenci, ezberden uzak bir eğitim mantığı ile metodoloji öğrenerek, hukukî uyumsuzlukları görebilecek, çözüm üretebilecek, ilkesel ve kavramsal bilgilere sahip bir formasyona kavuşturulmalıdır. Öte yandan çağımızda adetâ koruyucu hekimliğe koşut gelişme gösteren koruyucu, önleyici hukukçuluk nitelikleri de öğrenciye kazandırılmalıdır.